

Ovisnost o mobilnim uređajima i internetu djece u predprimarnom obrazovanju

Mislimi, Nikolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:733254>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

NIKOLINA MISLIMI

ZAVRŠNI RAD

OVISNOST O MOBILNIM UREĐAJIMA I INTERNETU
DJECE U PREDPRIMARNOM OBRAZOVANJU

Čakovec, kolovoz 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Čakovec

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Nikolina Mislimi

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Ovisnost o mobilnim uređajima i internetu djece u predprimarnom obrazovanju

MENTOR: dr.sc. Jasmina Dvorski, doc. ravnateljica

Čakovec, kolovoz 2021.

SAŽETAK

Razvoj interneta kao i mobilnih uređaja značajno su doprinijeli formiranju današnjeg društva. Ta promjena posebno je uočljiva kod mlađe populacije poput djece i adolescenata koji su postali ovisni o surfanju i to od najranije dobi. Internet je sredstvo koje olakšava svakodnevnicu što se tiče komunikacije te lakše povezanosti s ostatkom svijeta. Ujedno omogućuje edukaciju te zabavu kao i informiranje o raznim događajima na lokalnoj i svjetskoj razini. U današnje vrijeme Internet je postao neophodan medij u svakodnevnom funkcioniranju te elektroničkoj komunikaciji i izmjeni informacija. Mobilni uređaji postali su sastavni dio svakog kućanstva pa se u današnje vrijeme podrazumijeva da svaka osoba, uključujući i djecu, ima barem jedan mobilni uređaj (ne uključujući druge uređaje poput računala/prijenosnog računala, televizora, tableta...). Može se reći kako su ljudi postali „ovisnici“ o korištenju interneta kao i mobilnih uređaja te su postali „robovi“ medija koji ih okružuju. U ovom radu prikazat će se problemi pretjerane i nekontrolirane ovisnosti o internetu i mobilnim uređajima kod djece predprimarnog obrazovanja kao i brojne pozitivne i negativne strane istih. Ono što predstavlja još jednu veliku opasnost koja je vezana uz internet je virtualno nasilje koje je najizraženije upravo među djecom budući da su oni najlakša meta.

Ključne riječi: ovisnost, internet, mobilni uređaji, mediji, virtualno nasilje

SUMMARY

Development of Internet and mobile devices has significantly contributed to the formation of today's society. That change is specifically noticeable when it comes to younger generations including children and adolescents who have become addicted to being constantly online from earliest age. Internet is a tool which makes our everyday life significantly easier, when it comes to communicating and connecting to the rest of the world. At the same time providing us with education and entertainment, as well as containing informations about everyday events, both locally and internationally. Nowadays, Internet has become necessary media in normal everyday functioning, electronic communication and information exchange. Mobile devices have become an integral part of every household, so it goes without saying,

that nowadays, every person, including children has at least one mobile device (not including other devices like computer, laptop, TV, tablet...). We can easily say how people became addicted to internet as well as mobile devices, and became slaves of media that surround them. This thesis will show problems related to excessive and uncontrolled addiction to Internet and mobile devices when it comes to children of pre-primary education, as well as numerous positive and negative sides related to this topic. One more thing that is really concerning related to usage of Internet is virtual violence which is most common among children since they are the easiest to target.

Keywords: addiction, Internet, mobile device, tool, virtual violence

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OVISNOST O MOBILNIM UREĐAJIMA I INTERNETU DJECE U PREDPRIMARNOM OBRAZOVANJU	2
3. OVISNOST NOVOG DOBA	4
3.1. Internet i društvene mreže	5
3.2. MOBILNI UREĐAJI I NJIHOV UTJECAJ NA DJECU	6
3.2.1. DJECA PRIJE I POSLIJE OTKRIĆA MOBILNIH UREĐAJA I INTERNETA	7
3.2.2. Kako prekomjerno korištenje mobilnih uređaja i interneta utječe na zdravlje djeteta .	8
3.3. Računalne igre i njihov utjecaj na djecu.....	9
3.4. Odgoj i utjecaj roditelja na ovisnost o mobilnim uređajima i internetu djece u predprimarnom obrazovanju.....	11
4. MEDIJI I NOVE PLATFORME.....	13
4.1. ZAMKE VIRTUALNOG SVIJETA	14
4.2. UTJECAJ INTERNETA, MOBITELA I MEDIJA NA GOVORNO- JEZIČNI RAZVOJ DJETETA.....	15
4.3. KORIŠTENJE INTERNETA, MOBILNIH UREĐAJA I OSTALIH MEDIJA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA	17
4.4. PREDNOSTI I MANE MEDIJA, MOBILNIH UREĐAJA I INTERNETA KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI	18
5. MEDIJSKA PISMENOST DJECE I PRIMJENA U OBRAZOVNE SVRHE	20
5.1. Kako su pametni telefoni i internet zavladaali društvom	21
6. ZAKLJUČAK	22

1. UVOD

Djeci današnjice od malih je nogu omogućeno korištenje internetom te raznim uređajima poput mobitela, računala, prijenosnog računala, tableta i sl. Može se reći kako se podrazumijeva da dijete posjeduje mobitel već od samo nekoliko godina života, koristi se računalom ili tabletom (većinom u svrhu gledanja raznih animiranih filmova ili igranju igara), te da je to sasvim normalno i poželjno. No, već se pri samom početku treba upitati je li to ispravno te koju svrhu i cilj ima posjedovanje mobilnih uređaja i služenje internetom za dijete te dobi. Pojava interneta 1969.godine izazvala je veliki „boom“ u javnosti. Nitko nije očekivao da će samo nekoliko desetljeća kasnije internet biti dostupan svima te da će postati najrašireniji i najkorišteniji medij. Danas je internet dostupan svima, no 1969. ta je mreža bila pokrenuta od Ministarstva obrane SAD-a u svrhu raznih znanstvenih istraživanja te kako bi pripomogla razvoju vojne tehnologije (prema izvoru: enciklopedija.hr). Kasnije su se pojavile mnogobrojne udruge koje su unaprjeđivale rad interneta te je ubrzo on postao dostupan svakom pojedincu. Razne inačice i mreže korisnicima omogućuju lakše i brže pretraživanje dokumenata, mapa, stranica te djeluju u svrhu unaprjeđivanja i razvijanja tehnologije. Zabrinjavajuća činjenica je ta da je porast broja djece koja se koriste internetom iz dana u dan sve veći. Pa tako prema istraživanjima od 1996.-e godine broj američke djece koja imaju pristup internetu porastao je s 4 milijuna na više od 19 milijuna (P.Aftab, 2003.). Razvoj interneta pripomogao je i razvoju pametnih telefona koji se iz mjeseca u mjesec unaprjeđuju, usavršavaju te lansiraju na tržište, a glavna odrednica im je da većinu toga odrađuju sami tj. dovoljan je samo jedan pogled, otisak prsta ili dodir na ekran kako bi se napravio određeni korak. Industrija mobilnih uređaja toliko je uznapredovala zadnjih nekoliko godina da su mobilni uređaji koji su u sebi sadržavali tipkovnicu sada stvar prošlosti. Uređaji današnjice rade na principu „touchscreena“ tj. zaslona osjetljivoga na dodir koji omogućuje direktnu povezanost s uređajem. Mediji su također jedan od čimbenika koji su utjecali na stvaranje ovisnosti djece o mobilnim uređajima tako što djeci lansiraju mnogobrojne trendove i aplikacije koje su prikazane kao nešto što svako dijete mora posjedovati kako bi bilo poželjno u društvu tj. „popularno“. Tako djeca već od najranije, predškolske dobi „pate“ za što boljim mobitelom, računalom, tabletom kako bi bili što bolje rangirani u društvu te kako bi bili što poželjniji u društvu. Upravo tu počinje problem među djecom predškolske dobi, kasnije među osnovnoškolcima, srednjoškolcima, gdje je što bolji mobitel postao mjerilo poželjnog prijatelja za druženje ili popularnijeg djeteta. To je jedna od negativnih, a opet prečestih, strana današnjeg društva pogotovo među djecom na koje se treba djelovati.

2. OVISNOST O MOBILNIM UREĐAJIMA I INTERNETU DJECE U PREDPRIMARNOM OBRAZOVANJU

Kada se spomene riječ „ovisnost“ većina ljudi prvo pomisli na ovisnost o drogi, alkoholu, nikotinu. To su stvari s kojima su ljudi svakodnevno povezani, ali i svjedočili su mnogobrojnim situacijama gdje je glavni problem kod nekog pojedinca bio upravo takva vrsta ovisnosti. No, u današnje doba jedna od glavnih vrsta ovisnosti postala je upravo ona o mobilnim uređajima i internetu. Na prvu se možda ne čini da je prekomjerno provođenje sati ispred računala ili ono s mobitelom u ruci ovisnost, no upravo to je glavna ovisnost mladih danas. To potkrjepljuje i činjenica da je u razdoblju od 1994.-e do 1998.-e godine postotak škola s priključkom na Internet porastao s 35% na više od 89% (P. Aftab, 2003.). Ljudi su stvorili naviku biti u stalnoj povezanosti s internetom kao što su i stvorili jednu vrstu sigurnosti da u svakom trenutku pored sebe imaju mobilni uređaj za 'slučaj da se nešto dogodi'. Stvarna činjenica je ta da su ljudi zapravo stvorili naviku tj. postali su ovisni o stalnom tipkanju, širenju i prikupljanju informacija te o provođenju vremena na društvenim mrežama. Štoviše, takva vrsta ovisnosti počela je biti sve učestalija kod djece predškolske dobi. Normalnim se smatra da dijete čim navrší koju godinu posjeduje neku vrstu uređaja, bio to mobilni uređaj, tablet, računalo... Jer, to im ionako služi samo u svrhu zabave. Primjerice, igranju igara ili gledanju animiranih filmova, slušanja glazbe. No, treba se zapitati je li to zaista normalno te koliko takav stav i način razmišljanja pomaže tj. odmaže našoj djeci. Činjenica je da mobilni uređaji zajedno s internetom imaju svoje pozitivne i negativne strane. No, je li zaista potrebno u tako ranoj dobi djecu upoznavate s bilo kojima od njih. Razvitkom interneta i društvenih mreža može se reći da su većina djece postala elektronički pismenija od svojih roditelja. Govorimo i o tome da većina djece u dobi od tri do pet godina provodi sate gledajući animirane filmove bilo na računalu, televiziji ili mobilnim uređajima i sve to na inicijativu roditelja kojima je ta vrsta animacije postala glavna kako bi im dijete bilo što duže mirno te kako bi oni imali što više vremena za ostale obveze. To je dakako potpuno pogrešno i krivo. Time se samo utječe na manju motiviranost, koncentraciju te pozornost djece gdje oni postaju previše zaokupirani serviranim sadržajima. Ponajviše, servirani sadržaji su oni koji nude više zabavnog, nego informativnog, obrazovnog ili znanstvenog sadržaja (Miliša, Tolić, Vertovšek, Zagreb 2009.). Kada takvi sadržaji budu prerano ponuđeni djeci predškolske dobi pogotovo u razdoblju između 3 do 5 godina, time se samo može utjecati na stvaranje djeteta koje će biti lakše manipulirano od medija koji te sadržaje nude. Djeca i mladi se lakoćom prilagođavaju na razvoj tehnologije te svega što ona donosi te se vrlo lako prilagođavaju promjenama. Tako primjerice djeca već u najranijoj dobi

postaju „robovi“ medija gdje misle da je sve ono što im je servirano dobro i poželjno. Tako primjerice, u mlađoj dobi djece trend postaju razne igre, igračke, aplikacije koje su „popularno“ prikazane na televiziji i djeca samim time razvijaju osjet da i oni to moraju posjedovati. Tako primjerice, možemo navesti plišane igračke „Zdravoljupci“ koji su prikazani kao animirano voće i povrće, a cilj je bio sakupiti ih sve. Tu se opet dotičemo drugih čimbenika poput utjecaja velikih kompanija u suradnji s medijima koji ih koriste radi bolje promocije, a samim time i zarade. Djeca su laka meta i na njih se dobrim reklamama i plaćenim promocijama može vrlo lako manipulirati. Samim time jer su djeca danas sve više zaokupirana materijalnim stvarima upravo zato što im je to svakodnevno nametnuto. Bitnu ulogu u svemu tome ima i odgoj, no roditelji su i sami postali preokupirani obvezama i stresom koji ih svakodnevno sustiže te su spremni kupiti djetetu bilo što samo kako bi ono bilo zadovoljno, pa makar to negativno utjecalo na njegov daljnji razvoj. Djeca u predškolskim ustanovama često komuniciraju s ostatkom djece na neprimjeren način, pogotovo za njihovu dob. Tome je upravo doprinijelo korištenje internetom te posjedovanje mobilnih uređaja gdje je djetetu dostupno pretražiti apsolutno sve budući da često puta nisu pod nekim većim nadzorom roditelja. Tako se može često dogoditi da čujete dijete u predškolskoj ustanovi kako psuje, ruga se ili koristi neke riječi koje su popularne u nekom filmu, vrsti glazbe ili društvenim mrežama ako se njima koriste. U toj situaciji ako se takvo ponašanje nastavi vrlo je bitno da odgajatelj kao i cijeli stručni tim pokušaju poduzeti sve mjere kako bi dijete smanjilo ili potpuno uklonilo takvu vrstu ponašanja, a dakako potrebno je i obavijestiti roditelje te u dogovoru s njima djelovati. Takva vrsta manipulacije medija koji odašilju negativne i nepodržavajuće poruke kako bi se utjecalo na određena uvjerenja i stavove djece treba biti pod kontrolom odraslih kako bi se na vrijeme utjecalo na djetetova ponašanja koja nisu u skladu s njegovom dobi.

3. OVISNOST NOVOG DOBA

Kada se govori o „ovisnostima modernog doba“ misli se na ono što djeca najčešće koriste, a to su mobilni uređaji te korištenje interneta i svega onoga što se povezano njime. Govori se o ovisnosti koja se razvija iz neke aktivnosti ili ponašanja koja iz navike prelaze u ovisničko ponašanje. To može biti primjerice pretjerano igranje društvenih igara online, prečesto provjeravanje društvenih mreža, uzimanje mobilnih uređaja i „scrollanje“ po raznim stranicama. Sve to pokazuje suvremeni oblik ovisnosti mladih, a ponajviše djece. Kod djece se takva vrsta ovisnosti može primijetiti brojnim znakovima koji upućuju na to poput žudnje za priključivanjem na internet. To postaje glavna i prva aktivnost koju mladi danas učine kada negdje dođu. Osjećaju se potpuno izgubljeno ako nemaju pristup internetu, a priključkom na mrežu osjećaju neku vrstu sigurnosti gdje oni u svakom trenutku imaju kontrolu nad virtualnim svijetom. Još jedan od znakova ovisnosti je i gubitak kontrole nad vremenom koje provode na „surfanje“, a usto pronalaze i razna lažna opravdanja za svoje ponašanje. Ta prekomjerna količina vremena utrošena na korištenje mobilnog uređaja rezultira time da su djeca i mladi danas u potpunosti izgubili pojam o društvu, druženju, izlascima u prirodu, zabavljanju izvan virtualnog svijeta i bez mobilnih uređaja. Zanemarivanje drugih životnih navika postala je svakodnevica mladih gdje oni to ni ne primjećuju kao problem već kao dio svakodnevnog života u kojem su oni odrasli. Danas postoje brojne reklame koje upozoravaju na štetnost prekomjernog provođenja vremena ispred ekrana kod mladih i djece. Djeci se pokušavaju približiti sve ono loše što dolazi s tim, no oni i dalje nastavljaju s internetskim aktivnostima bez obzira na posljedice. I to je glavni problem gdje mladi, a ponajviše djeca ne pokušavaju smanjiti tu ovisnost te se posvetiti druženju bez mobitela i interneta bez obzira koliko to loše utjecalo na njih, ali i na njihovo zdravlje. Ono što je još postao problem je činjenica da se osobe socijalno izoliraju te tjelesno i mentalno iscrpljuju što dužim korištenjem interneta, a sve to se očituje na socijalnim, obiteljskim, školskim razinama. Djeca koja su izloženija postati ovisnicima o internetu su svakako ona koja su usamljenija, povučenija te nesigurnija kao i ona djeca koja teže kontroliraju svoja ponašanja. Sve više djece i mladih razvija takvu vrstu ovisnosti, a da toga nisu ni svjesni kao ni njihovi roditelji. Bitno je da i roditelj bude primjer svom djetetu te da dijete upućuje te potiče zdrave navike i stilove života poput dužeg boravljenja u prirodi, bavljenja sportom, sudjelovanje u nekim društvenim aktivnostima te tako pokaže djetetu pozitivan i dobar primjer. Virtualni svijet nikako ne smije i ne može biti zamjena za svakodnevno druženje s prijateljima te boravljenje u prirodi ili izvan kuće, a dijete treba poticati

na svakodnevna druženja i komunikaciju sa svojim vršnjacima „face to face“, a ne online. Ako se primijeti gubitak kontrole provedenim u virtualnom svijetu interneta i društvenih mreža, važno je potražiti stručnu pomoć ili se obratiti roditeljima koji bi dijete pokušali usmjeriti na pravi put.

3.1. Internet i društvene mreže

Internet je postao dio ljudske svakodnevice te se ljudi njime služe u razne svrhe poput zabave, pronalaženja novih prijatelja, širenja i čitanja raznih vijesti, ali i u obrazovne te poslovne svrhe. Zahvaljujući internetu danas su informacije postale dostupne u najkraćem mogućem vremenu- gotovo svima. Sve veći broj mladih prikovan je za računalo i takav vid komunikacije, kako sami kažu, puno im više odgovara od tradicionalnog upoznavanja na ulici (Z. Miliša, J. Zloković, Zadar- Rijeka, 2008.). Djeca i mladi dio su „digitalne generacije“ gdje odrastaju u društvu kojima su tehnologija kao i digitalni uređaji postali dio svakodnevice. Mladi i djeca danas koriste mobilne uređaje za sve aktivnosti, dok je prije korištenje mobilnih uređaja bilo vrlo rijetko i to samo u slobodno vrijeme ili za obavljanje različitih zadataka. Djeca i mladi u velikom su riziku da ih prekomjerna upotreba ovog medija odvede u socijalnu izolaciju, što je dobra podloga za stvaranje ovisnosti. (Robotić, 2015.). Djeca i mladi lakše prikrivaju svoju ovisnost o internetu te su skloniji zamijeniti svoje svakodnevne aktivnosti iz stvarnog života onime iz virtualnog svijeta. Samim time kod djece dolazi do zanemarivanja druženja s prijateljima, boravljenju u prirodi, bavljenja sportom te raznoraznim drugim aktivnostima koje su primjerene za njihovu dob.

Prva društvena mreža pod nazivom „Six Degrees“ nastala je 1997. godine kojom je korisnicima bilo omogućeno stvaranje korisničkih profila, liste prijatelja te kasnije i pretraživanje lista ostalih korisnika. On je zamišljen kao mjesto gdje korisnici mogu izmjenjivati poruke te komunicirati s ostalim korisnicima. No, 2000. godine zbog nedovoljno korisnika te manjka prihoda ta je mreža propala. No, tu nije bio kraj društvenim mrežama već su se počele kreirati brojne druge mreže koje su se s godinama samo nadograđivale, a danas su one vrlo popularne te pridonose enormne novčane prihode. Neke od društvenih mreža i povezanih aplikacija koje djeca danas koriste su Facebook, Instagram, YouTube, Snapchat, Twitter, WhatsApp, Viber, Messenger. Sve su to aplikacije koje nude brojne mogućnosti ljudima poput objavljivanja fotografija, snimanja, dijeljenja informacija i objava, komuniciranja s ljudima iz cijeloga svijeta, „lajkanja“ i komentiranja objava. Korištenje

društvenih mreža raste s djetetovom dobi, a YouTube, Instagram i Facebook najkorištenije su društvene mreže među djecom. Poznato je da čak 61% djece ima svoj profil na Facebooku, a sami manji broj njih ima svoje roditelje među prijateljima (EU Kids, L.Ciboni, I.Kanižaj, D. Potočnik, I.Ć.Pregrad, D.Vinković; 2017.). Većina djece danas ima mogućnost pristupa internetu kad god i koliko god to želi, a pristupaju mu najčešće putem pametnih telefona ili tableta.

3.2. MOBILNI UREĐAJI I NJIHOV UTJECAJ NA DJECU

U današnje vrijeme mnoštvo roditelja postalo je preokupirano različitim svakodnevnim obvezama gdje jednostavno ne stižu provoditi dovoljno vremena sa svojom djecom te ih pokušavaju zabaviti na razne načine. Jedan od tih načina u kojem se djetetu nadoknađuje potrebna pozornost i pažnja su upravo mobilni uređaji. Roditelji su pronašli uređaj koji će njihovu djecu činiti sretnima i mirnima dok oni obavljaju raznorazne poslove ili jednostavno ne znaju na koji drugi način da umire dijete. Samim time djetetu pokazuju loš i neadekvatan primjer budući da dijete upija sve ono što vidi. Isto tako, svojim primjerom trebalo bi pokazati djetetu da je prekomjerno korištenje mobilnih uređaja štetno te ih potaknuti da se posvete drugim aktivnostima koje ne uključuje korištenje nikakve tehnologije. Problem leži i u činjenici da ni roditelji sami ne mogu prestati koristiti mobilne uređaje i time se ne posvećuju svome djetetu u onoj mjeri u kojoj je to potrebno kako bi se ono razvijalo u kompetentnu osobu i kako bi se pozitivno utjecalo na djetetov daljnji razvoj. Time što se djetetu nude mobilni uređaji, tableti, TV, kao zamjena za roditeljske riječi i pažnju loše se utječe na njegov daljnji razvoj gdje dijete radije uzima mobitel nego igračku jer ga ono čini više sretnim, a samim time to mu prelazi u naviku. Dijete najbolje usvaja znanja i sposobnosti tako što komunicira s okolinom i roditeljima, a time usvaja i jezik te unaprjeđuje govorno-jezične sposobnosti. No, ako je dijete previše izloženo gledanju u ekran smanjuju se njegove govorne sposobnosti i vještine, ono postaje sve više povučeno u sebe i virtualni svijet te gubi interes za komunikacijom s okolinom, a na sve to utječu i roditelji koji to ne vide i na vrijeme ne reaguju. „Različita istraživanja pokazala su da djeca koja su bila izložena ekranima do 12.mjeseca imaju veći rizik za kašnjenje u govorno- jezičnom razvoju. Pretjerana izloženost ekranima može dovesti do lošijih rezultata na jezičnim testovima, kao i u kasnijem obrazovanju i školskom uspjehu. Istraživanje koje je provela Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba pokazala je da mobitel posjeduje 6% predškolske djece, a čak 4,2% djece posjeduje vlastiti mobitel prije navršene četvrte godine života.“ (<https://maminamaza.com>) . Sve te činjenice pokazatelj su da mobilni uređaji kod djece

donose puno štetnih stvari za njihov daljnji rast i razvitak te da treba biti vrlo oprezan kada su u pitanju djeca te njihove želje i potrebe. Jer ako dijete želi provesti više vremena gledajući TV nego što mu je to zaista potrebno i što graniči sa normalnim vremenom gledanja, onda to više nije stvar potrebe već želje, a ono što je nepovoljno i loše utječe na dijete ne bi trebalo ispunjavati.

3.2.1. DJECA PRIJE I POSLIJE OTKRIĆA MOBILNIH UREĐAJA I INTERNETA

Vidjeti djecu na igralištu ili u parku u današnje vrijeme postalo je rijetkost. Kada ugledamo djecu igrajući se u pijesku, umjesto tipkajući po mobitelu u ljudima izaziva čuđenje. No, vratimo se malo u prošlost kada nije bilo mobitela, interneta, TV-a te ostalih digitalnih uređaja. U vrijeme kada su naši stariji bili mladi. Čime su se oni zanimali kada nisu imali mobitel i kada WI-FI nije bio mreža koja je povezivala ljude već su se oni družili licem u licem. Takva vrsta odrastanja i komunikacije bila je povoljnija od onoga s čim se danas susrećemo, a to su sve više povučeniija, usamljenija, govorno zakržljala djeca. Ono što je uvjetovalo takvom razvoju su upravo tehnologija te razni digitalni uređaji koji su utjecali na sve segmente djetetova rasta i razvoja. U vrijeme kada nije bilo mobilnih uređaja i interneta djeca su vrijeme provodila u prirodi, na polju, u parkovima, a pogotovo u vrijeme kada su naši roditelji bili djeca. Oni nisu provodili vrijeme gledajući sadržaje na YouTube-u ili „surfajući“ po Facebooku. Slobodno vrijeme koristili su kako bi boravili u prirodi igrajući se na razne načine koji nisu uključivali ništa od onoga što vidimo danas. Družili su se sa svojim vršnjacima te komunicirali uživo, a ujedno su i vodili zdraviji život budući da je poznato da je tehnologija promijenila puno toga vezanog uz zdravlje djeteta, ali i općenito ljudi. Nekada su ulice bile prepune djece koja su se igrala loptom, vijačama, kamenčićima, dok danas djeca upoznaju prijatelje preko društvenih mreža ili računalnih igara gdje provode vremena i vremena uz ekran i to često s djecom koju nikad nisu vidjela niti upoznala. Svjedoci smo da su djeca današnjice što se tiče digitalne pismenosti nadmašila čak i svoje roditelje. Oni svu svoju pažnju i pozornost usmjeravaju na što bolje snalaženje na internetu, da budu što uspješniji u nekoj igrici ili jednostavno da upiju što više zanimljivih sadržaja koji im kasnije mogu poslužiti i kao model ponašanja. Tako dolazi do problema da su djeca preokupirana virtualnim svijetom te svime onime što on nudi da često zaborave komunicirati sa svojim roditeljima, prijateljima, okolinom. Prije razvitka tehnologije, djeca su bila puno snalažljivija, komunikativnija te sposobnija za obavljati razne zadaće i izazove koji su se pred njima našli, dok je to kod djece modernog doba uveliko smanjeno. Oni su postali „robovi“ medija i tehnologije tako što su stvorili svoj neki svijet koji im omogućuje

da budu ono što bi htjeli i da se povode za onim što vide. Na njih se može vrlo lako utjecati te njima manipulirati u smislu da vrlo brzo upijaju i koriste se onim što im je servirano na primjerice društvenim mrežama, reklamama, internetu. Prema (M.Spitzer, 2018.) iznosi se još jedna loša posljedica za djecu današnjice, pa navodi: „Da su djed i baka igrali *World of Warcraft*, to ne bi bilo strašno jer oni dugoročne zdravstvene posljedice toga ne bi doživjeli. Ali kako unuci i unuke svakodnevno provode najveći dio svog budnog vremena s digitalnim medijima, a ne djed i baka, moramo se zabrinuti nad duševnim i tjelesnim oštećenjima koja se dugoročno mogu očekivati.“. Samim time može se zaključiti kakve posljedice su digitalni uređaji te razvitak tehnologije ostavili na djecu, a kako će se tehnologija svakim danom sve više razvijati može se očekivati da će posljedice biti samo gore.

3.2.2. Kako prekomjerno korištenje mobilnih uređaja i interneta utječe na zdravlje djeteta

Poznato je da je s razvitkom tehnologije došlo do poremećaja u ljudskom životu pa tako i na području zdravlja. Učestalo korištenje mobilnih uređaja doveli su do toga da se smanji kvaliteta zdravog načina života te da se potaknu neke loše strane tehnologije kao posljedice na naše tijelo, ali i um. Uzmimo kao primjer dijete do dvije godine života koje gleda TV, sadržaje na mobitelu i sl. Kako to utječe na njegov rast i razvitak u toj dobi kada se dijete još razvija na svim područjima. Blizina mobitela i učestalo gledanje TV-a kod djece te dobi može izazvati štetu kao i izazvati neželjene posljedice. Ako se dijete te dobi izlaže tehnologiji te se brzo izmjenjuje brzina medijskih sadržaja u dobi kada je mozak najosjetljiviji to može štetno utjecati na dijete tako što može doći do raznih promjena u tijelu. Može štetno djelovati na razvoj mozga pa čak i promijeniti njegovu strukturu, utjecati na govorno-jezičnom području gdje će kod djeteta doći do slabijeg ili nerazvijenog govora, slabog usvajanja jezika, kašnjenje kognitivnog razvoja, manjku koncentracije, pozornosti, povećana hiperaktivnost, slab razvitak motorike, a također se utječe i na pažnju djeteta. Ono što još štetno utječe na zdravlje djeteta jesu radiofrekventna- elektromagnetska zračenja koja proizvode mobilni uređaji, a najviše štete mozgu te su samim time vrlo opasna za dijete. Postoji jedno istraživanje Instituta za fiziku i inženjering u medicini koje je pokazalo da takva vrsta zračenja dovodi do dvostruko više taloženja u dječjem mozgu te čak deset puta više u koštanoj srži. Dječje kosti su rjeđe, a lubanja tanja te zbog toga dolazi do lakšeg prodiranja radijacije do organa. (www.roditelji.hr). Jedan od poremećaja uzrokovanim takvom vrstom zračenja te učestalim korištenjem mobilnih uređaja je poremećaj pažnje tj. hiperaktivnost zbog koje dolazi do sve većeg problema u školovanju djece. Djeca pri pretjeranom korištenju mobilnih uređaja i interneta često imaju problem s umorom te

poremećajem sna. Često igranje igrica do kasno u noć ili „surfanje“ društvenim mrežama dovodi do manjka koncentracije kod djece. Nesanica spada u najčešće neželjene učinke korištenja digitalnih medija. Upravo takav odnos dovodi do toga da čovjek radi štetu sam sebi. Kratkoročno manjak sna uzrokuje umor dok dugoročno vodi do smanjenog imuniteta pa čak i nekih težih oblika bolesti. Prema (M. Spitzer, 2018.) više studija dokazalo je da ovisnici o računalu i internetu puno češće pate od depresije nego oni koji medije koriste u manjem obujmu. To nas ne bi trebalo čuditi budući da nam je poznato kako se nakon dužeg boravljenja ispred ekrana čovjek više umori nego odmori za razliku od boravka u prirodi ili vožnje biciklom. Provođenjem sati ispred ekrana štetno utječemo i na vid, ali i na povećan razvoj pretilosti budući da se ne obavlja nikakva vrsta aktivnosti. Upravo je pretilost čimbenik zbog kojeg su istraživanja pokazala da bi djeca 21. stoljeća mogla biti prva generacija koja neće nadživjeti svoje roditelje. To je vrlo zabrinjavajuće s obzirom da se tehnologija svakog dana sve više nadograđuje, a samim time i sve više šteti razvoju djeteta. Još jedan problem koji dolazi s povećanim korištenjem mobilnih uređaja je i smanjenje pismenosti i uspješnosti u obrazovanju, ali i povećana impulzivnost i agresivnost kod djece.

3.3. Računalne igre i njihov utjecaj na djecu

Računalne su igre postale neophodna zanimacija među djecom. Vrlo su popularne od samog nastanka 1970. godine pa sve do danas, a tako će vjerojatno ostati i u budućnosti. Ono zbog čega ih djeca, ali i odrasli, koriste je najčešće u svrhu zabave i opuštanja. Računalne se igre nadograđuju svakoga dana te danas u svijetu brojimo na tisuće različitih igara koje onima koji ih koriste donose svijet u koji mogu pobjeći te provesti sate igrajući ih. Ono što ih karakterizira jesu jasno određena pravila, struktura i na kraju cilj. Igrači moraju kroz igricu obavljati razne zadatke, prelaziti brojne razine kako bi došli do cilja tj. kraja igrice i to je ono što djecu najviše privlači kod njih. To što mogu u svakoj igrici postati netko drugi, kontrolirati situaciju te na kraju krajeva za svoju uspješnost dobivaju i nagrade ili bodove što ih još više motivira da nastave igrati. Postoje lakše igre, gdje djeca lako obavljaju zadatke, ali i one teže gdje se prelaze razne razine i zadaci koji nisu lagani, ali se djeca trude obaviti ih što bolje kako bi došli što dalje u igrici te na kraju ispunili svoj cilj. Postoje i edukativne igre popularne među djecom koje koriste kao pomoć u učenju, a cilj im je učiniti učenje zabavnim i interaktivnim. (Velki, Šolić; 2019.). Ponekad su te igre povezane s nekim događajima ili okolnostima iz stvarnog života što djecu poistovjećuje s nekom njihovom svakodnevicom na način da u igrici mogu kontrolirati što će se i na koji način dogoditi dok u stvarnom životu to nije tako. U igri

primjerice mogu ponavljati razine, ispravljati zadatke, nekoliko puta igrati igricu ispočetka, dok to nije realno u stvarnom životu. Upravo to je jedan od čimbenika zbog čega su računalne igre postale toliko uspješne i prihvaćene kod mladih i djece. Ipak, postoji i tamna strana takvog načina zabave. A to je da su se razvitkom igara razvile i brojne igre u kojima istovremeno mogu sudjelovati brojni pojedinci iz cijelog kraja svijeta neovisno o godištu, te razmjenjivati informacije bilo vezano uz igru ili uz nešto drugo. Samim time djecu se dovodi u opasnost od brojnih napadača na internetu kojima su djeca najlakša meta. Primjerice, jedno je vrijeme bila aktualna igra u kojoj su djeca dobivala različite zadatke koje su morala obavljati, ali u stvarnom životu. Tako su odjednom svakodnevno plasirane brojne priče o djeci koja su zadobila brojne ozljede ispunjavajući te zadatke, pa čak je sve to otišlo toliko daleko da je nekoliko djece i smrtno stradalo. Primjer toga je djevojčica koja se bacila pod vlak ispunjavajući zadatak te poginula. Ta je igra bila vrlo popularna među djecom mlađe dobi, a nitko nije ni slutio da će imati takve posljedice. Također, nedavno je popularna postala i igrica u kojoj djeci kao zadatak govore neka legnu na cestu kada ide auto. U svemu tome treba se zapitati kakav cilj imaju takve igre i na koji se način može utjecati da se one iskorijene kako ne bi došlo do novih tragedija. Kao krajnji cilj te igre, kako bi se prošla igrica i kako bi dijete igrajući je pobijedilo, postavljeno je izvršiti samoubojstvo. Treba se zapitati u svemu tome na koji način se može prevenirati takvim igrama te koliku kontrolu roditelji imaju nad svojom djecom, ako su oni toliko uspješni u ispunjavanju takvih vrsta zadataka te jesu li uopće razgovarali sa svojom djecom o opasnostima koje vrebaju na internetu. Upravo to bi trebao biti prvi zadatak koji roditelji moraju obaviti sa svojim djetetom dajući mu mobitel ili računalo u ruke preko kojeg ono ima dostup takvoj vrsti sadržaja. Adekvatan način objašnjenja te pravilna i zrela komunikacija kao i jasno određena pravila ključ su svakog dobrog odnosa između roditelja i djeteta te izvršna podloga za zaštitu djece na internetu.

3.4. Odgoj i utjecaj roditelja na ovisnost o mobilnim uređajima i internetu djece u predprimarnom obrazovanju

Bitnu ulogu u tome hoće li dijete razviti ovisnost o mobilnim uređajima i internetu ima i okolina koja ih okružuje te sami roditelji. Ono zbog čega djeca sve više razvijaju ovisnost je činjenica da su roditelji i sami skloni provoditi previše vremena ispred ekrana. Roditelj je model

djetetu te svojim postupcima utječe na to kako će se dijete ponašati. Kako bi opisali roditeljske strategije i naziv, (Velki, Šolić, 2019.; prema Nathanson 2001.) prikazali su tri roditeljske strategije regulacije koje se odnose na medijske sadržaje, a to su: aktivno posredovanje, zajedničko korištenje i ograničavajuće posredovanje. Aktivno se posredovanje temelji na razgovoru o medijima pri kojem se s djecom govori o medijskim sadržajima te samim time oni mogu uvidjeti dobre i loše strane. Što se tiče zajedničkog korištenja tu je riječ o zajedničkom korištenju medija između roditelja i djece gdje oni mogu zajedno komentirati prikazane sadržaje, roditelji mogu imati uvid u ono što djeca gledaju te s njima prokomentirati ono što su vidjeli. Kod ograničavajućeg posredovanja bit je u pravilima te na koji su način ona zadana i u koje se svrhe koriste. Isto tako (Velki, Šolić, 2019.; prema Valcke, Bonte, De Wever i Rots 2010.), navode nekoliko vrsta roditeljskih stilova koji mogu utjecati na razvoj rizičnih ponašanja kod djeteta, a to su: permisivni stil roditeljstva, ravnodušni stil, autoritativni stil i autoritarni stil. Permisivni stil roditeljstva imaju oni roditelji koji djeci udovoljavaju oko korištenja interneta, često se svađaju budući da nemaju postavljene određene i jasne granice te pravila po kojima bi djeca trebala učiti. Ravnodušni stil očituje se niskom razinom nadzora roditelja i time što oni niti podržavaju niti ograničavaju upotrebu interneta djeci. Autoritativni stil roditeljstva ima pristup gdje roditelji jasno određuju pravila te su podrška svojoj djeci, dok kod autoritarnog stila roditeljstva roditelj provodi pravila bez objašnjenja ili diskusije. Svaki od tih stilova roditeljstva ima neku dobru, ali i lošu stranu, no bitno je da na ovaj ili onaj način sudjeluje u sprječavanju ovisnosti o internetu i mobilnim uređajima kod djece bez obzira na strategiju. Roditelji su ti koji bi trebali imati nadzor nad svojom djecom te kontrolirati koliko vremena im dijete dnevno provede ispred ekrana i kako to na njega djeluje. Ako neko dijete ima u vrtićkoj dobi mobitel samo zato da ne ispadne „manje popularno“ i ako se roditelj povodi time da mu isti kupi samo da se dijete ne bi osjećalo manje vrijedno onda dolazi do problema u društvu. Jer ako neki roditelj djetetu ne pruža svakodnevno dovoljno pažnje, ljubavi i komunikacije u danu, te mu mobitel da u zamjenu za sve to, a opet neki drugi roditelj zamjenjuje mobitel svojom prisutnošću i razgovorom onda zasigurno ne bismo trebali govoriti o manjku popularnosti već o pozitivnom pristupu roditelja. A upravo to je postao problem društva. Roditelji se povode jedni za drugima i djeci omogućuju brojne nepotrebne stvari samo kako bi se dokazali pred drugim roditeljima, ne misleći pritom na dugotrajnu dobrobit ili štetu svoga djeteta. Isto tako ako dijete već koristi mobilni uređaj tijekom dana trebalo bi ograničiti vrijeme koje je primjereno za njegovu dob te pažljivo kontrolirati sadržaj te isti taj sadržaj prokomentirati s djetetom kako bi ono moglo dobiti pravu sliku o onome što vidi. Prema istraživanju (Lagator, Šincek, Duvnjak, Život i škola, 2018.) navedeno je kako roditelji nadziru

dječje služenje internetom, dok prema (Puharić i sur. 2014.) navode kako velika većina djece slobodno pristupa svim dostupnim sadržajima na internetu, a (Soldatova i Rasskaova, 2016.), ukazuju kako 14% djece navodi kako bi voljeli da njihovi roditelji provode aktivniju ulogu u njihovom služenju internetom. Sve to ukazuje na to da je svako dijete, ali i svaki roditelj različit te da svatko prakticira drugačiji pristup i odgoj, ali da bi u konačnici svi oni trebali djelovati u djetetovu korist.

4. MEDIJI I NOVE PLATFORME

Mediji su postali vrlo bitno u današnje vrijeme kako među mladima tako i među djecom. Postoje tiskani i elektronički, dok je za mlađu generaciju zasigurno elektronički puno zastupljeniji. Mediji imaju i pozitivne i negativne strane na mlade i djecu, a postali su neophodni za svakodnevni život među ljudima. Mediji su dali neosporan doprinos i u promicanju odgoja i obrazovanja. Mediji uveliko utječu na formiranje životnih stilova. (Z. Miliša, J. Zloković; 2008). No, odgojnih sadržaja sve je manje, dok je manipulativnih sve više. Mediji su najbolji prijenosnici svih događaja, vijesti širom svijeta te svakodnevnih novosti koji se prenose diljem svijeta. U današnje je vrijeme gotovo nemoguće zamisliti život bez medija. Mediji nas okružuju te se nalaze svuda oko nas. Oni su važni nositelji poruka te potiču na komunikaciju. Među djecom je danas lakše proširiti neku vijest ili poruku tako što će se plasirati na neki medij poput TV-a, radija ili na društvene mreže poput Facebooku, YouTube-a. Sve te aplikacije postale su zamjena za knjige i tiskane oblike medija s obzirom da djeca više upijaju gledajući nego čitajući. Unazad nekoliko godina najrašireniji mediji postale su upravo društvene mreže te brojne aplikacije koje se kreiraju i plasiraju na tržište svakog dana, a kao glavne potrošače navode upravo djecu. Djeca su najlakša meta kako bi neka aplikacija postala popularna. Tako danas postoje brojne popularne mreže poput Instagrama, Facebook-a, YouTube-a, Snapchata kojima su glavni korisnici upravo djeca. Na tim aplikacijama djeca imaju mnogobrojne mogućnosti poput objavljivanja fotografija, kreiranja raznih sadržaja, upoznavanja novih ljudi, pretraživanja informacija, slušanja glazbe i sl. „Anketa koju su 2013. godine proveli Danijel Labaš i Petra Marinčić među 184 učenika između 13 i 14 godina iz dvije škole iz Zaprešića, otkrila je kako čak 21,3% djece smatra da su mediji jako važni u njihovom životu. Kada su trebali odabrati više karakteristika medija, 86,90% je izjavilo kako ih mediji zabavljaju, a da ih informiraju izjavilo je njih 72, 10% te na samom kraju, da ih odgajaju i obrazuju smatra njih 27,90%.“ (hrcak.srce.hr). Društvene mreže posebnu pozornost privukle su u doba pandemije Covid-19 gdje su roditelji, nastavnici, odgajatelji kao i sama djeca bili primorani upoznati se sa tehnološkim svijetom te vrlo brzo naučiti kako se rukuje aplikacijama i društvenim mrežama. Aplikacije preko kojih se razmjenjuju informacije i poruke poput Vibera i Whatsappa postali su glavni prijenosnici poruka i informacija od strane nastavnika/odgajatelja djeci i roditeljima kao i obrnuto. „Učenici najčešće navode mogućnost komunikacije s prijateljima kao jedan od osnovnih razloga za korištenje različitih medija“(Strugar i sur., 2020.prema Davis, 2012). Zanimljiva je činjenica kako su društvene mreže doživjele „boom“ u samo nekoliko godina i

kako su to sada najisplativije investicije ulagatelja. Ono što su još društvene mreže donijele su stvaranja raznoraznih trendova, ali i zanimanja među djecom. Tako primjerice možemo vidjeti velik broj djece i mladih koji su upravo zbog medija postali popularni, a sve to je otišlo toliko daleko da su neki čak i takvu vrstu zabave pretvorili u zanimanje i unosan posao. Roditelji često znaju čuti kako im djeca žele bilježnicu ili školsku torbu, ali da imaju na sebi nešto što je sada popularno. Tako je bilo i s animiranim filmom „Ledeno kraljevstvo“ gdje je zahvaljujući medijima i njihovom lakom i brzom prenošenju taj film postao jako popularan među djecom i ubrzo su osvanuli brojni predmeti s njihovim likom. Rođendanske proslave slagale su se u tom stilu, torte, haljine, ruksaci. Samim time možemo uvidjeti koliku moć imaju mediji nad djecom i kako mogu na lagan način manipulirati djecom. Autori (Miliša, Tolić i Vertovšek, 2009., str.31), u knjizi su naveli kako manipulator lako uvjeri najmlađe da igračke hodaju, trče, lete, skaču, govore, itd. Upravo na takav utječu na djecu koja u to povjeruju te postanu glavni potrošači, a sve to zahvaljujući brzom širenju informacija među djecom putem medija i društvenih mreža.

4.1. ZAMKE VIRTUALNOG SVIJETA

Internet ima i drugu stranu, onu mračniju koja se posebice očituje na djeci. Na internetu vrebaju ljudi koji su najčešće anonimni, kriju se iza maske, te imaju potrebu govoriti sve ono što u stvarnom životu nikada ne bi. Tu svoju mržnju, zlobu i ogorčenost najčešće ispoljavaju nad djecom. Iza te maske oni se osjećaju sigurnima te su spremni izreći brojne ružne stvari kako bi drugome nanijeli štetu te ga povrijedili. Roditelji se često žale kako im djeci svakodnevno stižu uvredljivi sadržaji putem pametnih telefona te kako su djeca sve više povučena u sebe nakon toga. Sasvim je normalno osjećati tu zabrinutost budući da u toj dobi teške i ružne riječi najteže podnose upravo djeca. U mlađoj dobi djece najizraženija vrsta nasilja je upravo ona koja se razvija među samom djecom. Pri takvoj vrsti nasilja oni šire ružne riječi te određenu ogorčenost jedni prema drugima, a često puta to dovodi do ozbiljnih problema na psihičkim, mentalnim, ali i fizičkim razinama. Djeca u predškolskoj dobi su najosjetljivija te ih može povrijediti i najmanja ružna riječ. No, sve to ne dolazi samo od sebe. Djeca najčešće takav oblik nasilja pakupe te prenose, a sadržaje većinom upijaju gledajući i surfajući po internetu. Na društvenoj mreži poput Facebook-a se svakodnevno objavljuju brojne videosnimke na kojima djeca vrše fizičko nasilje nad drugom djecom. Što je najbizarnije, takve snimke postaju trend među djecom, a i vrlo se brzo šire te tako u vrlo kratkom vremenu dosegnu veliki broj pregleda. *Cyberbullying* poznatije kao zlostavljanje na internetu je sve češći problem među djecom. Djeca

doživljavaju ogromne traume koje ih prate cijeli život zbog takvog oblika nasilja. Posljedice takvog nasilja najčešće su stres, glavobolja, povučенost, bol u želucu, izbjegavanje i korištenje internetom i ostalom tehnologijom, uznemirenost... Djeca misle da je takva vrsta izivljavanja igra i ne razmišljaju o posljedicama. Prema istraživanju Poliklinike za zaštitu djece od internetskog nasilja prikazano je da je 18% djece bilo žrtva nekog oblika nasilja, a čak 11% njih je navelo da su i oni sami „internetski nasilnici“. (Miliša, Tolić, Vertovšek; , 2010). Kako bi se takvo ponašanje zaustavilo i umanjilo potrebno je uvesti pravila, ali i osigurati svoje osobne podatke kako bi bili zaštićeni. Nad djecom je potrebno vršiti svakodnevni nadzor, ali i komunicirati s njima o posljedicama koje takvo nasilje nosi sa sobom. Ako se primijeti dijete koje je povučeno ili pokazuje neke oblike internetskog nasilja potrebno je pružiti mu odgovarajuću sigurnost kako bi mu se što bolje pomoglo te kako bi se smanjio broj nasilnika, ali i djece koja su žrtva takvog nasilja. Mladima su interakcije u online svijetu postala normalna svakodnevnica, a kako bi se to okruženje iskoristilo za pozitivne i proaktivne pristupe koji bi mogao biti odgovarajući model za populaciju mladih bitno je planiranje inovativnih programa. (Vejmelka, 2017). I u predškolskim ustanovama je sve veći problem nasilja među djecom, a da ni sami nisu svjesni zašto već to rade na uzoru na današnje animirane filmove u kojima je nasilje postalo sasvim normalno. Sve je više animiranih filmova koji prikazuju krv, nasilje, izivljavanje, oružje i borbu kao nešto sasvim normalno, a djeca se povode za tim te se i sama počinju tako ponašati. Na internetskim stranicama postoje i filteri roditeljske zaštite gdje oni mogu postaviti granice što djeca mogu gledati i otvarati te samim time imati kontrolu i uvid u njihova pretraživanja. Isto tako, djeci je potrebno objasniti da ako primijete bilo kakav oblik nasilja to prijave roditeljima ili odrasloj osobi kako bi se na vrijeme reagiralo.

4.2. UTJECAJ INTERNETA, MOBITELA I MEDIJA NA GOVORNO- JEZIČNI RAZVOJ DJETETA

Pri pojavi interneta, mobilnih uređaja i medija djeca su sve više vremena ispred ekrana, a vrijeme provode razmjenjujući poruke. Pisanje poruka i „surfanje“ postali su glavno govorno sredstvo među ljudima, a ponajviše među djecom. Sve svoje misli, ideje i ono što žele reći sada najčešće napišu. Korištenje interneta ima i dobre strane pogotovo u doba pandemije Covid-19 gdje su djeca primorana koristiti i izmjenjivati poruke online. Djeca predškolske dobi koja koriste internet i mobitel sada se druže sa svojim prijateljima, umjesto u predškolskim ustanovama i uživo, online. „Analizom procjene kvalitete prijateljstva prije i tijekom pandemije COVID-19 bolesti, odnosno prijateljstva u *offline* i *online* okruženju, utvrđeno je da učenici

teže rješavaju konfliktne situacije s prijateljima u *online* okruženju.“ (Strugar i sur., 2020). Samim time može se govoriti o utjecaju pandemije i digitalnih uređaja na komunikaciju i jezično-govorni razvoj djece, pri kojem je to situacija da su djeca primorana koristiti se uređajima u svrhu komunikacije. No, kako su internet i mobilni uređaji utjecali na djecu dok pandemije nije bilo. Razvitkom internetske komunikacije zaključeno je bila ona uživo, gdje su djeca mogla komunicirati licem u lice. Razvoj interneta i društvenih mreža djeci je omogućio komunikaciju u kojoj mogu iznositi svoja mišljenja, stavove i ideje bez da prikažu svoj identitet, a s druge strane mogu to koristiti i u svrhu vršnjačkog nasilja budući da su opet anonimni. Djeca su počela imati potrebu svakodnevno dokumentirati i objavljevati što rade, gdje se nalaze, s kim se druže, objavljevati raznorazne fotografije te dobivati povratne informacije od drugih korisnika. Tako često dolazi i do ružnih komentara pa čak i vrijeđanja među djecom jer se osjećaju zaštićeno ako se ne nalaze uživo ispred osobe. No, nisu u pitanju samo negativne strane. Razvoj interneta pridonio je mogućnost komuniciranja među ljudima širom svijeta upotrebljavajući mobilne uređaje. Isto tako djeca putem interneta mogu upoznati druge prijatelje ili rodbinu u drugoj državi, na drugom kontinentu, a da pritom samo upale kameru i mikrofon i imat će osjećaj kao da su jedno pored drugog. To su svakako pozitivne strane razvitka interneta što se tiče komunikološke strane. „Komunikologija definira komunikaciju kao razmjenu znakova i njihovih sprega među ljudima, životinjama i tehničkim sustavima. Komunikacija među živim bićima očituje se u tri glavne faze: kodiranje, prijenos i tumačenje/dekodiranje poruka. Kako bi komunikacija bila cjelovita u njoj sudjeluju pošiljalac (izvor, komunikator), primatelj (recipijent, adresat). Komunikator i adresat kroz komunikacijski kanal razmjenjuju poruku koja nosi svoj kontekst (predmet komuniciranja).“ (Dvorski, 2017). Samim time govori se o komunikaciji kao glavnoj odrednici čovjekova komuniciranja pri svakodnevnom funkcioniranju i življenju. Ljudi kao i životinje imaju razne načine komuniciranja, a svima je zajedničko jedno. Da je komunikacija jedan neizbježan segment u ljudskom životu i bez nje čovjek ne bi mogao normalno funkcionirati. Ljudi svakodnevno prenose poruke jedni drugima bilo riječima, pokretima, pogledima, a sve to je određeni način komunikacije. Dijete je od malih nogu izloženo medijima i internetu te se njegov mozak već od najranijih dana prilagođava samoj brzini izmjene sadržaja i onog što vidi. Takva dugotrajna izloženost kod djece kasnije može izazvati neke smetnje na tjelesnoj i psihičkoj razini djeteta poput nervoze te manjka pozornosti i koncentracije. To možemo vidjeti u primjeru kada dijete treba pročitati neku knjigu ili obaviti neku radnju koja iziskuje pozornost i koncentraciju, a dijete pritom osjeti nervozu ako se ta radnja ne odvija istom brzinom kao i izmjena sadržaja na primjerice TV-u ili mobilnom uređaju. To pokazuje da je razvoj i utjecaj tehnologije utjecao i na razvoj djeteta. Zanimljiva je i

činjenica da sve više djece gledajući medij poput TV-a, putem animiranih filmova ili određene glazbe sve više upijaju strane jezike koje čuju. Tako se recimo može čuti da djeca već u najranijoj dobi od dvije do tri godine govore neke riječi na stranom jeziku, a ne materinjem. To ima i pozitivne strane jer recimo djeca koja od malena slušaju glazbu ili gledaju filmove na engleskom, njemačkom ili nekom drugom stranom jeziku razvijaju taj osjet za jezike i govor i njima više to nije strani jezik, već jezik koji oni razumiju i na kojem se mogu lako sporazumjeti. Tako primjerice kada djeca upišu prvi razred učiteljima je normalno da oni već imaju neko predznanje vezano uz strane jezike te im je puno lakše djecu učiti novim stvarima budući da već imaju neku podlogu koju su stekli ranije. Nekada se zna dogoditi da dijete pod utjecajem previše gledanja animiranih filmova ili slušanja glazbe, prije progovori na nekom stranom jeziku koji čuje nego na materinjem. U predškolskim ustanovama mogu se i zateći ona djeca koja imaju neki svoj izmišljeni govor pomiješan s nekim riječima koje čuju na tv-u, te to kombiniraju sa svojim govorom pa se često dogodi da odgajatelj ili roditelj ne razumije što mu dijete pokušava reći.

4.3. KORIŠTENJE INTERNETA, MOBILNIH UREĐAJA I OSTALIH MEDIJA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

Odgajatelji u predškolskim ustanovama često koriste digitalne uređaje, medije i internet u svrhu podučavanja i zabavljanja djece predškolske dobi. Upoznaju ih s tehnologijom, ali i promatraju koliko su djeca već u toj dobi informirana o mobilnim uređajima, internetu te prednostima i mana koje oni donose. Isto tako, internet i dobra povezanost na relaciji odgojitelj-roditelj-dijete je vrlo bitna za dobru komunikaciju i povezanost kako bi roditelji bili upućeni u djetetov boravak u vrtiću, ali i odgojitelj u djetetov boravak kod kuće. Danas se skoro sve informacije šalju putem interneta zbog same brzine i lakoće prenošenja poruke, ali i brze povratne informacije. Skoro svaka predškolska ustanova ima mogućnost spajanja na internet, no dakako, to nije stvoreno za djecu već za zaposlenike ustanove. Djeca ne koriste mobilne uređaje pri boravljenju u predškolskoj ustanovi, a sve ono što im može olakšati pri boravljenju u vrtiću, a vezano je uz tehnologiju, rade odgojitelji. Odgojitelji putem interneta i raznih aplikacija svakodnevno pronalaze razne informativne, edukativne, didaktičke materijale koji bi im mogli pomoći pri aktivnostima koje izvode s djecom. Internet i stranice poput Pinteresta nude brojne zanimljive sadržaje i materijale vezane uz bilo koje područje, te tako odgojitelji s lakoćom pretražuju ono što žele podijeliti ili izraditi s djecom. Isto tako postoje brojne grupe na društvenim mrežama u kojima su primjerice odgojitelji koji razmjenjuju svoja iskustva,

radove, savjete, informacije s ostalim odgojiteljima diljem zemlje. Na taj se način mogu prikupiti brojni materijali i ideje koji nekom odgojitelju nisu dosad bili poznati, ali su potaknuli znatiželju i kreativnost te je on odlučio to iskoristiti u svojoj skupini i ustanovi. To su pozitivne strane koje korištenje interneta te raznih aplikacija donose u predškolskim ustanovama. Mobilni uređaji većinom se koriste u svrhu informiranja roditelja vezano uz svakodnevno boravljenje djece tako što oni mogu javiti odgajateljima ako dijete kasni, ako ga neće biti, ako ga zanima nešto vezano uz dijete ili nešto želi podijeliti s odgajatelj. Isto tako, služi i za brz prijenos poruka i informacija ako se nešto mora napraviti u što kraćem roku, a želi se da što više roditelja to vidi (npr. kada se želi napraviti neka humanitarna akcija, a nije preostalo puno vremena). Prema (M. Stevanović, D. Stevanović, 2004), odgojitelj pravi *model poruke* koju će medijem uputiti djeci, tj. on služi kao selektor između medija i djece. Neki odgajatelji djeci puštaju animirane filmove ili glazbu za vrijeme boravljenja u vrtiću te ih tako sve više približavaju medijima i tehnologiji. No, svakako u svemu tome treba imati granicu jer sve ono što je prekomjerno je štetno. Vrijeme gledanja animiranih filmova treba ograničiti na razumnu mjeru te s djecom treba voditi razgovor o tome što su gledala, kako im se to sviđjelo te kako je djelovalo na njih. Djecu svakako treba informirati o svim štetnostima, ali i pozitivnim stranama interneta i mobilnih uređaja budući da su oni generacija koja je okružena od malena tom vrstom medija i tehnologije te moraju razvijati elektroničku pismenost. Jasno je da se je svijet znatno promijenio od pojave interneta i medija te se sukladno tim promjenama treba prilagođavati.

4.4. PREDNOSTI I MANE MEDIJA, MOBILNIH UREĐAJA I INTERNETA KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Prednosti koje mediji i tehnologija kod djece predškolske dobi nose u svakako one koje pozitivno utječu na njihov organizam, na rast i razvoj te na različita područja poput osjetilnog, kognitivnog, socijalnog, estetskog, kreativnog. Djeca gledajući ili koristeći određeni medij ili digitalni uređaj mogu razvijati vlastitu maštu, kreativnost, upijaju razne ideje, ali i uče jezik. Prema (M. Stevanović, D. Stevanović; 2004) postavljaju se dva utjecaja medija na djecu, a to su direktan i indirektan. Direktan utjecaj je onaj kada dijete ničim ometano izravno komunicira s medijem te pritom ne postoji kontrola odraslih, a indirektan je kada dijete do sadržaja dolazi posredno, preko roditelja ili odgojitelja, te on zajedno biraju i komentiraju izabrani sadržaj. Slušanje glazbe preko mobilnih uređaja ili radija imaju pozitivan učinak na djecu te su vrlo bitni za odgojno i obrazovno značenje. Posebnu pažnju treba skrenuti i na darovitu djecu koja će gledajući medijske sadržaje zapaziti više detalja od druge djece, te s njima treba povesti

razgovor o tome što ih se najviše dojmilo, imaju li oni neku ideju kako bi to predstavili, je li im se nešto posebno svidjelo i zašto te im treba dopustiti da na svoju inicijativu iznesu i kritičko mišljenje o viđenom. Što se tiče planiranja gledanja animiranih filmova ili slušanja glazbe treba odrediti vrijeme i mjesto kada će se to izvoditi. To bi trebalo biti u vrijeme kada su se djeca pomalo umorila od dnevnih aktivnosti i treba im odmor, ali da nisu umorni kako bi mogli pažljivo pratiti prikazani sadržaj i usmjeriti koncentraciju na to. Pozitivna strana računala i služenja internetom kod predškolske djece očituje se i kod djelovanja na razvoj fine motorike te sposobnosti prepoznavanja brojeva i slova. Dijete se računalom služi najčešće u svrhu igranja, rješavanja edukativnih pitanja, tipkanja, koriste se programima za učenje, gledaju i promatraju fotografije. Međutim, nije dokazana povezanost služenja računalom i djetetova znanja ili jezičnih sposobnosti, a neki stručnjaci vjeruju da računalo potiskuje stjecanje osnovnih dječjih iskustava u igri s vršnjacima (Stevanović, 2004; prema Hina 2004). S druge strane, mane istih su sve one neželjene posljedice koje mediji i Internet ostavljaju na djecu. „Nigdje ne postoji više avatara, aliasa, lažnih adresa i drugih oblika krivotvorenja identiteta kao na društvenim mrežama.“ (Spitzer, 2018). Zbog svega toga djecu je potrebno upozoriti na opasnosti koje dolaze čim uzmu mobitel u ruke ili upale računalo. Možda se iza nekog njihovog *prijatelja* krije zapravo opasni vrebator koji čeka priliku kako namamiti i iskoristiti dijete. Loša strana je i ta da djeca zaboravljaju komunicirati s drugom djecom na način na koji bi trebali, te da im igra koja bi trebala uključivati igračke i pijesak prelazi u igranje na računalu ili s mobitelom u rukama. To je tužna činjenica s obzirom da je djetinjstvo najljepši dio života koji bi trebao ostati u lijepom sjećanju i druženju s vršnjacima, igranju u pijesku te igranju raznih igara na otvorenom koje će još malo kako se čini, izumrijeti. Zamijenit će ih igranje u virtualnom svijetu u kojem se neće ni znati tko se nalazi s druge strane, a nazivat ćemo ih *prijateljima*.

5. MEDIJSKA PISMENOST DJECE I PRIMJENA U OBRAZOVNE SVRHE

Medijska pismenost djece vrlo je bitna u 21. stoljeću budući da su današnje generacije rođene u doba interneta bez kojeg bi bilo nezamislivo živjeti. Služenje računalom, mobitelom ili prijenosnim računalom dio je svakodnevice mladih, ali i sve više djece. Djeca se od malih nogu uče medijskoj pismenosti tako da su već u prvim godinama života izložena ekranima. Pored ekrana se bude, spavaju, jedu, igraju... I takav način života postao je prihvatljiv svima budući da je tehnologija toliko napredovala da čak i odrasli ne znaju kako vrijeme provesti bez mobitela u ruci ili negdje u blizini. Internet nam servira brojne edukativne, didaktičke, razvojne, kreativne sadržaje koji se mogu ponuditi djeci kako bi što bolje razvila osjet za tehnologiju te bila što pismenija. Takva vrsta pismenosti posebno je došla do izražaja te pokazala koliko je dobro što su djeca medijski pismena u vrijeme pandemije bolesti Covid-19. Djeca tijekom pandemije nastavu prate od kuće, putem računala ili televizije gdje svakodnevno prate sadržaje koje bi inače pratili u školskim klupama. Na početku pandemije kada se je uveo takav način rada mnogi su se roditelji, ali i nastavnici zabrinuli kako će to izgledati. Taj je strah opravdan budući da mnogo roditelja nije medijski pismeno, a u tome ih često nadmašuju sama djeca kojima je provođenje sati ispred ekrana pomoglo u ovoj situaciji. Za njih ništa od toga nije novo i sasvim su se dobro snašli pri svakodnevnim obvezama koje su morali izvršavati putem računala i pametnih telefona. „Predškolci koji se znaju služiti računalom lakše uče od vršnjaka koji ne vladaju tom vještinom, tvrde američki istraživači.“ (Stevanović, 2004). U toj dobi kada je sve oko njih igra, djeci mlađe dobne skupine i računalo služi kao igračka. Vrijeme provode igrajući razne igre, gledajući fotografije, pokretne slike. Djeca mlađe dobne skupine većinom samo pritišću tipke oponašajući odrasle bez da znaju koju radnju rade te gledaju u ekran prateći što se po njemu događa. Posebno ih razveseli i motivira kada otkriju da neki njihov pritisak izaziva pokret na računalu. Od malih nogu kada djeca počnu pokazivati interes za računalom treba ih usmjeravati i poticati ka edukativnim sadržajima kako im vrijeme za računalom ne bi postala samo igra i zabava. Ni jedan obrazovni ili psihologijski medij ne privlači djecu toliko koliko računalo budući da računala stimuliraju emocionalni i misleći dio mozga, omogućuju ponavljanje potrebno za razvijanje novih neuronskih puteva, čine učenje interaktivnim, prilagođavajući ga načinu koji odgovara djetetu, ali i omogućuju utvrđivanje naučenoga. (Stevanović, 2004; prema Lawrence, 1998). Djecu je bitno usmjeravati ka medijskoj pismenosti kako ne bi zaostajali za svojim vršnjacima koji su od malih nogu korisnici medija i uređaja.

5.1. Kako su pametni telefoni i internet zavladaali društvom

Roditelji djeci omogućuju korištenje mobilnih uređaja već od druge godine života, a najviše ih ponosnima čini kada njihovo dijete istražuje po ekranu prelazeći prstima. Djeca vrlo brzo počinju koristiti mobilne uređaje i tehnologiju, a broj provođenja sati ispred ekrana znatno se povećava. Problem roditelja u ovom užurbanom svijetu je taj da najčešće nemaju vremena za svoje dijete. Previše obveza svakoga dana rezultira time da najčešće zapostave dijete, a svu pažnju pokušavaju nadoknaditi tako što će im priuštiti najbolji mobitel, novo računalo ili pametni sat te ih pustiti da sate i sate provode ispred ekrana. Ne razmišljaju o posljedicama koje će takvo ponašanje ostaviti na dijete jer i sami provode previše vremena ispred ekrana, a da toga nisu ni svjesni. „Pri jednom istraživanju kod djece između dvije do šeste godine vezana uz konzumaciju medija, dokazano je kako su sa svakim satom provedenim ispred televizije ili računala vjerojatnost nepoželjnih učinaka vezanih uz emocionalne i obiteljske probleme bila povećana za do dva puta.“ (Spitzer, 2021.) To pokazuje koliko moć imaju telefoni, mediji i internet te kolikom su brzinom ušli u naše živote te učinili da društvo ne može zamisliti dan bez da ih koriste. Od kad je medija i televizije odrasli manje govore, a samim time i opada komunikacija između djece i odraslih. Ljudi se zadubljuju u neki svoj svijet gdje im je dozvoljeno ponašati se kako oni žele bez da ih itko kontrolira. Imaju potpunu slobodu ponašati se onako kako oni u tom trenu žele, a da pritom budu anonimni. U današnje vrijeme djeci je više od ičega potreban razgovor, komunikacija licem u lice, tisuće i tisuće riječi, pjevanje pjesmica, boravljenje u prirodi, šetanje psa, bavljenje sportom te mnoge druge aktivnosti koje ne iziskuju upotrebu digitalnih uređaja i interneta. Ako su djeca zapostavljena te im se dovoljno ne posvećuje pažnje i svega onoga što im je u toj dobi potrebno, neće razviti svoje potencijale. Istraživanje dječje ambulante u Leipzigu objavljena u svibnju 2018., prikazalo je da se je uporaba pametnih telefona kod predškolske djece znatno povećala između 2011. i 2016. godine. Djeca u dobi od dvije do šest godina koja su više radila s računalima i internetu, kasnije će imati problema s drugom djecom koja ne koriste digitalne medije. Djeca koja previše koriste pametne telefone kasnije će vjerojatno patiti od hiperaktivnosti i poremećaja spavanja, te će nailaziti na probleme u školi. (Spitzer, 2021).

6. ZAKLJUČAK

Djeca danas, generacija su koja odrasta u doba kada su internet i mobilni uređaji kao i mediji važan dio njihovog svakodnevnog života. Koriste se računalima u razne svrhe: obrazovne, poslovne, kao zabavu. Od malih nogu postavljeni su ispred ekrana pred kojima uče, unaprjeđuju i otkrivaju nove spoznaje i znanja. Računalima i mobilnim uređajima počinju se koristiti već u predškolskoj dobi te su pri polasku u školu već vrlo dobro informirani i medijski pismeni. Često znaju više i od samih roditelja. Osim što gledaju edukativne, kreativne i zabavne sadržaje, djeca vrijeme provode igrajući razne računalne igre. Računalne su igre osim među djecom popularne i među starijom populacijom. Postoji na tisuće računalnih igara, a svatko bira sadržaj igre kakav njega zanima. Sve su više popularne igre s više igrača u kojima se odvijaju radnje i zadaci kao u stvarnom životu, pa djeca često zamjene virtualan svijet s onim stvarnim. No, tamna strana računalnih igara je u tome što djeca zanemaruju prijatelje i stvarnost, sa virtualnim prijateljima s kojima provode sate i sate igrajući i rješavajući razine. Sve ono što uključuje provođenje previše vremena pred ekranima štetno je za dijete, njegov govorni razvoj i obrazovni razvoj. Samim time dugoročno čovjeku snižava obrazovnu razinu. „Digitalni mediji štete učenju, a time i kognitivnom razvoju male djece“ (Spitzer, 2018). Tu je i činjenica da se među djecom plasiraju slični proizvodi malo izmijenjenih funkcija, no sličnog učinka, s drugim imenom kao nešto novo, a samim time tu su na dobitku velike korporacije kojima je u cilju plasirati nešto na tržište, a da potakne interes djece. Djeca su najveći potrošači i njima je najlakše kontrolirati. Jer, koji roditelj može reći NE svom djetetu kada na tržište izađe neka igračka koju *svi imaju*, a eto on ne. Tu vidimo da Internet, reklame i oglasi, digitalni uređaji i mediji služe kao prenositelj informacija i kao glavni manipulatori nad djecom. A sve to u korist velikih korporacija kojima je jedini cilj dobar profit i zarada. Mediji, Internet i digitalni uređaji imaju i svoje pozitivne strane među djecom u svrhu razvitka dobre medijske pismenosti koja je vrlo bitna u ovo doba, poticanja na kreativnost, inovativnost. Djeci omogućuje da upoznaju svijet, kulturu, jezike, a sve to u samo nekoliko dodira na ekran. Omogućuju lakšu i bržu povezanost i komunikaciju diljem svijeta. Pružaju djeci mogućnost educiranja, zabave, učenja i zapažanja, a da pritom ne napuštaju dom. U vrijeme pandemije Covid-19 pozitivno su djelovali pri prijenosu informacija na relaciji ustanova- roditelj te djeci omogućili da i dalje, pa premda to bilo i *online*, prate i usvajaju nova znanja i vještine koje bi inače savladavali sjedeći u klupi i družeći se uživo sa svojim prijateljima. Koliko dobrih toliko i loših strana imaju razvoj

tehnologije, no najbitnije je u svemu tome pronaći i odrediti balans koji neće naštetiti djetetu kako bi se moglo što bolje i kvalitetnije razvijati u ovo moderno vrijeme.

LITERATURA:

Knjige:

1. Aftab, P. (2003). *Kako prepoznati opasnosti interneta, Vodič za škole i roditelje*, Neretva: Zagreb.
2. Dvorski, J. (2017). *Odrednice inovativne komunikacije u poslovnom okruženju*. Doktorski rad
3. Miliša, Z., Zloković, J.(2008). *Odgoj i manipulacija djecom u obitelji i medijima, Prepoznavanje i prevencija*, MarkoM usluge d.o.o.: Zadar- Rijeka
4. Miliša, Z., Tolić, M., Vertovšek, N. (2009). *Mediji i mladi, Prevencija ovisnosti o medijskoj manipulaciji*, Sveučilišna knjižara: Zagreb
5. Miliša, Z., Tolić, M., Vertovšek, N. (2010). *Mladi- odgoj za medije, Priručnik za stjecanje medijskih kompetencija*, M.E.P. d.o.o.:Zagreb
6. Spitzer, M. (2018). *Digitalna demencija, Kako mi i naša djeca silazimo s uma*, Ljevak: Zagreb
7. Spitzer, M. (2021). *Epidemija pametnih telefona, Prijetnja zdravlju, obrazovanju i društvu*, Ljevak: Zagreb
8. Stevanović, M., Stevanović, D. (2004). *Predškolsko dijete za budućnost*, Tonimir: Varaždinske Toplice
9. Strugar, V. i sur. (2020). *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19*, Element: Zagreb- Bjelovar
10. Velki, T., Šolić, K. (2019). *Izazovi digitalnog svijeta*, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti: Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku

Mrežni izvori:

1. Digitalni repozitorij ocjenskih radova Sveučilišta u Zadru. <https://repozitorij.unizd.hr/islandora/object/unizd:5130> (Pristupljeno: 17.08.2021.)
2. Humanitarna organizacija Zajednica Susret. <https://www.zajednica-susret.hr/vijesti/item/315-ovisnost-o-internetu-kod-djece-i-mladih.html> (Pristupljeno: 17.08.2021.)
3. Razvoj društvenih mreža. <https://mhanzev.weebly.com/razvoj-druscarontvenih-mre382a.html> (Pristupljeno: 18.08.2021.)
4. Kako mobiteli i tableti loše utječu na djecu. Mamina maza. <https://maminamaza.com/dijete/kako-mobiteli-i-tableti-lose-utjecu-na-djecu> (Pristupljeno: 19.08.2021.)
5. Roditelji. hr <https://www.roditelji.hr/obitelj/zdravlje/jeste-li-se-zapitali-sto-mobiteli-rade-djetetovu-mozgu/> (Pristupljeno: 19.08.2021.)
6. eukidsonline.net <http://hrkids.online/prez/EUKidsOnlineHRfinal.pdf> (Pristupljeno: 21.08.2021.)
7. Hrčak- Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa. <https://doi.org/10.32903/zs.64.1.7> (Pristupljeno: 22.08.2021.)
8. Zavod za javno zdravstvo Dubrovačko- neretvanske županije. <https://www.zzjzdnz.hr/zdravlje/mentalno-zdravlje/1131> (Pristupljeno: 24.08.2021.)
9. Hrčak- Portal znanstvenih i stručnih časopisa. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=209789 (Pristupljeno: 25.08.2021.)
10. Hrčak- Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=263179 (Pristupljeno: 26.08.2021.)
11. Hrčak- Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa. <https://hrcak.srce.hr/file/288270> (Pristupljeno: 28.08.2021.)
12. Hrčak- Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa. <https://hrcak.srce.hr/195548> (Pristupljeno: 24.08.2021.)

IZJAVA O SAMOSTALNOSTI ZAVRŠNOG RADA

Izjavljujem da je moj završni rad na temu *Ovisnost o mobilnim uređajima i internetu djece u predprimarnom obrazovanju*, izvorni rezultat mojeg rada pod stručnim vodstvom mentorice dr.sc. Jasmine Dvorski, doc. ravnateljica, te da sam u izradi istog koristila samo izvore koji su u radu i gore navedeni.

(Vlastoručni potpis)